

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В основі багатьох причин, які визначають економічний і соціальний розвиток країн, лежать обставини нематеріального порядку, що об'єднуються під загальною назвою «соціальний капітал нації». Він являє собою специфічний ресурс, який продукується інституціональною структурою – здатність суспільства до узгодженої колективної взаємодії в соціально-економічній сфері, завдяки сукупності загальновизнаних норм, правил та механізмів. Основними компонентами соціального капіталу є міра терпимості у суспільних відносинах, здатність людей до порозуміння; міра відповідальності, особливо в економічній сфері; доброзичливість у суспільних відносинах; рівень суспільної довіри; національна солідарність.

Дослідження феномену соціального капіталу повинно здійснюватися у більш широкому контексті з використанням дослідницьких підходів і інструментів як інституціональної економіки, так і інших соціальних наук і неортодоксальних теорій, що сприяє конкуренції ідей в економічній теорії. У цьому сенсі цілком зрозуміла логіка нобелівського лауреата Ф. А. Хайєка, виражена у його думці про те, що економіст, який залишається лише економістом, швидше за все стане перешкодою, якщо не потенційною небезпекою для дослідницької діяльності [1]. Тому включення в коло економічних досліджень значущих соціальних феноменів, що визначають ефективність того або іншого господарського порядку є не тільки обґрунтованим, але й необхідним.

Загалом, сучасне уявлення про соціальний капітал – це досягнення європейської культури, яка стала перемагати і поширюватися у всьому світі, оскільки була найбільш успішною у сприянні розвитку ринкових засад економіки. Основні європейські цінності та інститути набули глобального універсального характеру. Численні дослідження відзначають тісний зв'язок між формуванням ринкової економіки у Західній Європі та здатністю європейських націй до накопичення соціального капіталу.

Перший фундаментальний висновок, що стосується джерел формування соціального капіталу, полягає в тому, що розвиток суспільства тісно пов'язаний із розвитком його інститутів: чим ширше інституціоналізована сфера у системі соціально-економічних зв'язків, тим більші економічні можливості має нація. Створюючи інституційні структури, суспільство разом з тим розширює мережу нових економічних цінностей та владних відносин з приводу їх використання, що дає людині більше можливостей для дії та підвищення власного добробуту.

Загальновідомо, що ринок, як спосіб господарської координації виник досить давно. Однак лише формування відповідних інституційних структур дозволило спонтанному механізму ринкового обміну трансформуватись у «невидиму руку», що веде суспільство до зростання добробуту [2]. Економічне зростання в ринкових умовах – це завжди результат розширення кооперації, форм і методів співробітництва між людьми, всього того, що має відношення до накопичення соціального капіталу. Розвиток взаємодії вимагає нових формальних і неформальних норм (інститутів), які виникають з волі держави, поза нею, або ж і всупереч державі.

Західне суспільство витратило у загальній складності більш як чотириста років, щоб на духовному рівні створити такі ідеали, які спонукають людину до інтенсивної праці та інноваційного типу мислення. Був напрацьований такий тип культури, який потенційно здатний давати найвищу продуктивність праці.

Першою інституційною особливістю ранньої стадії західноєвропейської цивілізації було формування міст із сприятливими умовами для торгівлі, основи процвітання купців. Друга особливість полягала у загальній спадкоємності західноєвропейської культури по відношенню до античної культури, зокрема у розвитку комерційного договірного права на базі інституту римського права. Це дозволило перейти від угод, заснованих на довірчих сімейних зв'язках, характерних для аграрних суспільств, до угод між незалежними сторонами. Третя важлива особливість полягала у визнанні державою прав приватної власності, що створювало умови для економічної активності громадян.

У період Середньовіччя економічні інститути не забезпечували адекватних стимулів для інвестицій у землю, фізичний і людський капітал чи технологію і, тим самим, не могли стимулювати економічного зростання. Дефіцит прав власності у землевласників, купців і перших промисловців у середньовічній Європі здійснював негативний вплив на темпи соціально-економічного розвитку. Збереження економічних інститутів, які б забезпечували захист прав власності на землю і капітал не могло бути гарантованим, доки вся політична влада знаходилася в руках монархів.

Однак у XVII столітті відбулися суттєві зміни економічних та політичних інститутів, які підготували основу для розвитку прав власності й обмеження влади монархів, особливо в Англії після громадянської війни 1642 р. і буржуазної революції 1688 р., а також у Нідерландах після повстання Габсбургів. Ці зміни, у першу чергу, в розподілі політичної влади зумовили суттєві зміни економічних інститутів, фортифікацію прав власності власників землі та капіталу і стимулювали процес фінансової та торгової експансії. Як наслідок, прискорилися темпи економічного зростання, що привело у кінцевому рахунку до промислової революції і суттєвої зміни в розподілі ресурсів у порівнянні із Середньовіччям.

При переході до так званого капіталістичного шляху розвитку створювалися нові механізми, що згуртовували суспільство, засновані на особистій політичній і економічній свободі індивідів, які в процесі своєї життєдіяльності виробляють спільні інтереси. У цьому сенсі величезним завоюванням західної цивілізації, яке справило визначний вплив на соціально-

економічний розвиток, було ствердження верховенства громадянства над усіма формами людського об'єднання. Формування громадянського суспільства супроводжувалося. Реформація в Європі та етика протестантизму створили певну духовну основу для становлення капіталістичних відносин та особливої ринкової моралі та духу підприємництва, але головним чинником була економічна згуртованість особисто вільних громадян, що прагнули до більш повного задоволення своїх потреб у межах єдиного економічного простору. Тому процес накопичення соціального капіталу невід'ємно пов'язаний із формуванням національних держав у Західній Європі. Найбільш цінним благом, яке національна держава пропонувала всім громадянам, був статус громадянина, завдяки якому відбулося відокремлення політичного членства від соціального положення і володіння власністю, що зробило право голосу незалежним від соціально-економічних показників.

Аналізуючи основні історичні етапи формування соціального капіталу у західноєвропейській цивілізації, епоху Реформації (XVI–XVII ст.) слід розцінювати як перший етап накопичення моральних його основ у західноєвропейському суспільстві. Адже саме накопичення духовної енергії соціального капіталу на ранніх стадіях розвитку західної цивілізації потягло за собою поширення цієї енергії на господарські практики і відкриття нових ефективних видів економічної поведінки.

На противагу традиційним феодальним інститутам і сімейно-родовим відносинам між людьми у католицькій Європі, на цьому етапі протестантськими общинами був створений новий вид соціального капіталу – взаємна довіра у справах, чесність у виконанні угод і зобов'язань, господарська аскеза, цінність компетенції та професіоналізму.

Друга стадія формування соціального капіталу у Європі припадає на епоху Просвітництва (XVII – початок XVIII ст.). Культ раціоналізму, науки і техніки зумовив особливий технократичний тип мислення, в світлі якого вирішення будь-якого завдання стали розглядати як чисто технологічну проблему, що вирішується з допомогою використання точно вимірюваних, виражених у цифрах об'єктами. Теологічне мислення Середніх віків поступилося місцем ідеології Просвітництва, що уподібнила механізму всю живу і неживу природу, створила струнку механістичну концепцію світобуття. Знання і освіта стали набувати властивостей суспільного блага, поширюючись через систему державної освіти і перетворюючись на масові ресурси економіки. Таким чином, досягнення Просвітництва виявились тим соціальним ресурсом, який зумовив становлення і розвиток промислового капіталізму з його технологічними змінами. Кардинально змінився і економічний тип мислення. Економіка перестала розглядатися як діяльність, що підпорядкована лише нормам християнської етики. Особливої ваги стали набувати створені людиною соціально-економічні інститути, що призвело до формування ідеології універсальної ринкової економіки.

Третю стадію розвитку соціального капіталу можна вважати періодом його розквіту (друга половина XIX – 60-ті роки XX ст.). Поширення духовної енергії Реформації і Просвітництва на економічну діяльність привело до епохальних

змін: індустріалізація економіки, урбапізація населення і науково-техпічний прогрес сприяли до переходу у світ техносфери, який понині визначає уклад життя і потреби більшості людей у розвинутих економіках. Відокремлення капіталу-функції від капіталу-власності стимулювало висунення на перший план менеджера-технократа, фахівця-організатора комерційного підприємства. Найбільше вираження цей процес отримав у фордизмі першої третини ХХ століття – уніфікованій системі наукової організації масового виробництва. На стадії розквіту економіка вже не тільки запозичувала ресурси соціального капіталу із сфери культури, але й сама продукувала його. Соціальний капітал створювали галузеві ринки у вигляді ділової та професійної етики; корпорації та фірми у вигляді солідарності співробітників, цінностей фірми, репутації, чесності у бізнесі. Покращувався діловий та інвестиційний клімат, зникали перешкоди в обміні економічною інформацією, зростала якість людських ресурсів.

Соціальний капітал як суспільне благо продукувався національними державами. Реалізована у 50–60 роках ХХ століття модель соціальної ринкової економіки не тільки забезпечувала населення благами, необхідними для відтворення трудового потенціалу, але й підтримувала ідеологію економічного зростання, консервативну мораль, віру в науковий прогрес і високий статус теоретичного знання.

Формування і використання соціального капіталу зіграло не останню роль в тому, що саме західноєвропейська цивілізація змогла досягнути інтенсифікації економічного зростання в епоху промислових революцій, ставши в авангарді накопичення і використання науково-техпічного потенціалу.

Проте, як вважають деякі вчені, з 80-х років ХХ століття іде процес деградації соціального капіталу ринкового суспільства. Емпіричні дослідження Ф. Фукуями показали, що «сучасне капіталістичне суспільство споживає більше соціального капіталу, ніж виробляє» [3, с. 328]. Криза довіри, суспільної моралі та трудової етики призводить не тільки до зростання трансакційних витрат, адже капіталізм «вимагає моральних установок, які економіка сама по собі виробляти неспроможна» [4, с.13].

Отже, без глибокого розуміння культури нації, дії інституцій і правил, менталітету, що визначають економічну взаємодію, не можна з цілковитою впевненістю зробити висновки про функціонування соціально-економічної системи. Різні соціально-економічні системи зазнають впливу історії, культури, психології, етики, політики та численних, здавалось б, малозначущих чинників. Структура, мета й правила поведінки в суспільстві часто формуються під впливом релігійних, філософських і загальноприйнятих етичних норм та обов'язків – тобто всього того, що називається культурою і що становить фундамент соціального капіталу нації. В світлі концепції соціального капіталу все більш очевидним стає актуальність звернення до тези пімецької «історичної школи»: жодне економічне явище не може бути досліджене і зрозуміле без урахування географічних, культурних, соціальних, політичних і етнічних чинників.

Список використаних джерел

1. Hayek F.A. The dilemma of specialization // The state of social sciences / Ed. by L. White. – Chicago: University of Chicago Press, 1956.
2. Вольчик В. В. Нейтральные рынки, нейтральные институты и экономическая эволюция / В. В. Вольчик // Экономический Вестник Ростовского государственного университета. – 2004. – Т. 2, № 2. – С. 55–67.
3. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2008. – 474 с.
4. Козловски П. Этика капитализма. Эволюция и общество: критика социобиологии / П. Козловски. – СПб. : Экономическая школа, 1996. – 158 с.

*Теловата Марія Теодозіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку та оподаткування;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Глобалізаційні трансформації та технологічні інновації у суспільстві, економічна криза та вихід українських підприємств на міжнародний рівень взаємовідносин створюють потребу у фахівцях економічної галузі, які здатні приймати нестандартні рішення в ситуації ринкової невизначеності, що зумовлює необхідність підготовки конкурентоздатних працівників. В економіці України відбуваються інноваційні перетворення, і тому професійна освіта потребує виваженої стратегії, спрямованої на зміну своєї парадигми, з одного боку, та задоволення запитів роботодавців, з іншого. Це відображено в Конституції України, Законах України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (1999), «Про захист економічної конкуренції» (2001), Податковому кодексі, Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011), в положеннях Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013).

У сучасних умовах доцільною є орієнтація на досвід провідних міжнародних організацій, що впливають на становлення і розвиток бухгалтерських професій на світовому рівні, зокрема: Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Committee, IASC), Міжнародної федерації бухгалтерів (International Federation of Accountants, IFA, DFA), Федерації європейських бухгалтерів-експертів (FEE). Діяльність цих організацій підкреслює необхідність виокремлення соціально-психологічного та культурологічного напрямів професійної підготовки